

BARÁT ERZSÉBET

Nyék-Kurucles Egyesület

Egyesületünk a II. kerületben működik, fő tevékenysége a területén található jelentős épületek és a gazdag természeti értékek, valamint ezzel összefüggésben az itt élők közérdekének a védelme. Nevét a területén épült Árpád-kori Nyék faluról és a dombok között végig húzódó Kuruclesi-völgyről kapta. Területe a Budakeszi út és az Ördögárok által határolt háromszög, a Szép Ilonától a Szépjuhászné-ig, északi határa a Nagy-Hárs-hegy. Egyesületünket 1990-ben alapítottuk, 94 alapító taggal, környezetük jövőjéért aggódó és tenni kívánó civilekkel. Az egyesület vezetője, elnöke Baranyi Judit iparművész, honlapunk a www.nyekkurucles.hu-n olvasható.

Működésünk anyagi forrásait pályázaton nyert pénzüsszegek és a személyi jövedelemadó felajánlható 1 százaléka biztosítja.

Egyesületünk tevékenységét több ízben is elismerték: 1998-ban Henry Ford Európai Természeti és Kulturális Örökség díj emléklappal, 1999-ben a Budapest Bank Budapestért Alapítvány emléklapjával: „Az épített környezet megőrzése” pályázaton, 2007-ben Forster Gyula Emlékéremmel – ez a kulturális tárca legrangosabb díja, amelyet nem professzionális, műemlékvédelemmel foglalkozó személy vagy szervezet kaphat.

Természeti értékekben különlegesen gazdag ez a terület. Tájmegjelölés szempontjából a Nyék–Kurucles a János-hegy és a két Hárs-hegy előhegyeinek (dombjainak) tekinthető, amelyet ÉNy-DK irányban kettőszet a Kuruclesi-árok. Az árok az egyik fontos budai szélcsatorna, amely biztosítja a friss levegőellátást a Moszkva tér irányában. Itt van a

Kis-Hárs-hegy, amely a Nagy-Hárs-hegy előhegyeként zárja le északról a Kuruclesi-völgyet. Tetején különleges kialakítású csavart kilátó található, amely Makovecz Imre alkotása és innen negyedórányi sétával jutunk el a gyermekvasút Szépjuhászné állomásához. A Ferenc-halom a Budakeszi út és a Kuruclesi-völgy között elnyúló hegygerinc, érdekes sziklaalakzatokkal. Az 1990-es évek végéig szinte érintetlen természeti rezervátum volt, annak ellenére, hogy két kőbányát is vágtak benne, és körülötte a Budakeszi úton és a Kuruclesi úton a régi, környezetükbe illeszkedő villák mellé sok társasház épült. Az utóbbi években különösen a Budakeszi úti oldalon a lakópark-, hotel- és toronyházépítés miatt a hegy természeti értékeiből egyre több területvész el visszafordíthatatlan módon. A vegyes erdővel borított mészkőhegyet eredetileg több helyen is karsztgyep borította, tavasszal a tisztásokon néhány éve még leánykőröcsin is virított.

A második világháború végén a Kuruclesi-völgybe szorult katonai erők között ádáz harcok folytak, emiatt a Ferenc-halom keleti lejtőin az erdőben még most is láthatók a lövészárkok. A Ferenc-halom még meglévő természeti értékeinek megvédését tekinti egyik fő feladatának a Nyék-Kurucles Egyesület. A Kurucles nevet a korábbi Maxengraben, majd Kurutzenwinkel névből Döbrentei Gábor javasolta. Innen közelíthetők meg a Ferenc-halom erdei útjai. A Széher út, amely a környék valamikori tulajdonosáról kapta nevét, valójában egy hegygerinc a Hűvösvölgy és a Kuruclesi-völgy között, amelyet különleges panorámája miatt már teljesen beépítettek. Beépítése a hegygerincről kitaruló gyönyörű kilátás és a hegyek közelsége miatt már a 20. század elején megindult. A környék legnépszerűbb erdei sétaútja a Széher út tetejétől vezet a Szépjuhásznéig. Kőzúzalékkal és murvával borított erdei út, helyenként padokkal, és az erdőfelújítás folyamatát bemutató ismertető táblákkal. A János-hegy és a Nagy-Hárs-hegy közötti nyeregben állt a 18. század végétől a Szépjuhásznéhoz címzett népszerű vendégfogadó, amelynek neve egy Mátyás királyról szóló elbeszélésre utalt, miszerint a király titokban, álruhában kereste fel a szép fiatalasszonyt, akinek az ura napközben a juhokat legeltette. Mátyást azonban Beatrix királyné a juhászné ruháját magára öltve megleckéztette. A Szépjuhászné, mint a gyermekvasút talán legismertebb állomása, sok szép kiránduló út kiinduló pontja.

A múlt emlékeiben területünk igen gazdag, mivel a Budakeszi út és az Ördögárok közötti terület évszázadok óta lakott volt. Itt épült az Árpádok idején a honfoglaló Nyék törzs nevét viselő falu; középkori templomának alapfalait a Szerb Antal utca és Fekete István utca sarkán levő romkertben találták meg. A késő középkorban és a reneszánsz kori felvirágzás idején királyi vadászterület volt itt, erre utal a Vadaskerti út neve. Itt állt a buda–nyéki királyi vadászkastély, amelynek romjai a Hűvösvölgyi út és a Fekete István utca találkozásánál láthatók.

A kor egyházi életének is fontos színtere volt ez a terület. Az 1300-as és 1400-as években a magyar alapítású pálos szerzetesrendnek a központja, a buda-szentlőrinci kolostor állt itt. A szerzetesek vasércfeldolgozással is foglalkoztak, a bánya a Nagy-Hárs-hegy oldalában levő Báthory-barlang környékén volt. A barlang névadója Báthory László pálos szerzetes, aki a hagyomány szerint ebben a barlangban remeteként a Biblia fordításával foglalkozott. Buda török meghódítása után ebből a kolostorból indult Martinuzzi Fráter György Erdélybe a gyermek János Zsigmond gyámjaként. A romok a mai Szépjuhászné nevű kiránduló parkban találhatóak. A török időkből kevés adatot ismerünk, a korábbi nagyszerű épületek romlásnak indultak, köveiket más épületekhez használták föl.

Később a környék a kuruc-labanc harcok színhelye volt, erre utal a Kuruclesi, a Kuruc, a Labanc és a Tárogató út neve. A 18. század végén német (sváb) telepések jöttek a környékre. A 19. században a dombok déli lejtőin jelentős szőlő ültetvények voltak, amelyeket azonban a filoxérajárvány elpusztított. A szőlőművelésre utal a Bognár utca neve. A dombok lejtőin, különösen a Budakeszi úti oldalon, villákat, nyaralókat építettek. Itt állt a közelmúltig az a mesterien faragott szép fatornácós épület is, a Kochmeister-villa, amelyben Erzsébet királyné több ízben megszállt. A házat sajnos a Szép Ilona lakópark nagy építkezései miatt – minden tiltakozás ellenére – lebontották. Egy-egy klasszicista stílusban épült villa azonban még ma is látható a zömében jellegtelen társasházakkal beépített területen, ahol szigetként maradtak meg a védett épületek.

A nyugalmas környék ideális hely volt a tébolyda, mai nevén Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet épületegyüttesének a felépítésére, amelyet gyönyörű, hatalmas park vett körül. Az első világháború

után, a 20. század első felében, kiemelkedő művészek építkeztek és laktak a mai Hűvösvölgyi út mentén, például Herczeg Ferenc író, Márkus Emília színésznő és az ő veje Nizsinszkij, a világhírű balettművész. Márkus Emília villájának földszintjén jelenleg a Szabó Ervin Könyvtár fiókja működik. A Széher úton Dohnányi Ernő zeneszerzőnek, a Tárogató úton Rajnai Gábornak, a kor nagy színészenek a villája áll. A Hűvösvölgyi úton lakott Szerb Antal író, nevét ma utca őrzi. Az Ördögárok partján, már a Pasaréthez kapcsolódva a nagy világválság idején épültek meg Bauhaus stílusban a Napraforgó utca házai.

1945-ben, Budapest ostrománál a Kuruclesi-völgyben hatalmas harcok folytak, a sebesültek életét a Szent Ferenc Kórházban mentették az önfeláldozó orvosok, nővérek.

A második világháború után a Hűvösvölgyi úton épült fel a Pannónia Filmstúdió impozáns, szocialista realista épülete, ahol megszámlálhatatlan filmet világszínvonalon szinkronizáltak, és ahol kitűnő animációs filmek készültek. Ma üresen áll.

A háború utáni években a Nyék–Kurucles területe alig változott, majd a 70-es években a beépítések miatt a hely hagyományos hangulata kezdett átalakulni. Napjainkban különösen a Budakeszi úti oldalt építik be egyre sűrűbben lakóparkokkal és oda nem illő toronyházakkal.

Műemlékek és fontosabb épületek: Számos értékes épületet vagy annak romjait őrzi ez a terület. A már említett Nyék falu román kori templomának maradványai jelentik területünkön a legrégebbi építészeti emléket, ennek közelében van a Luxemburgi Zsigmondhoz, Corvin Mátyáshoz és II. Ulászlóhoz egyaránt köthető buda-nyéki királyi villa romterülete. A hófehér kőből készült épületegyüttes két fő része a 35 méter hosszúságú lodzsás, árkados lakóépület és a 60 méter hosszú fogadópalota volt, előttük egy tóval és a klasszikus római kert-tervezés szerint kialakított parkkal. Az épületek faragott köveinek, oszlopfőinek legszebb darabjai a Budapesti Történeti Múzeumban láthatók, jelenleg a romterület nem látogatható.

A Szépjuhászné közelében a Budakeszi út mellett található a budaszentlőrinci pálos templom és kolostor romterülete. A kolostor a magyar Boldog Özséb által alapított pálos szerzetesrendnek fő kolostora volt. Az épületegyüttes 1310-től Buda török elfoglalásáig folyamatosan bővült, gazdagodott. Háromhajós, kéttornyú gótikus temploma mint-

egy 50 méter hosszú volt – művészi kőfaragványokkal és díszítéssel ékesítve a kor kiemelkedő építészeti alkotása és messze ható szellemi központja. A barátok száma a kolostor fénykorában meghaladta a háromszázat, a kolostori cellák alapfalainak egy része látható, a gazdasági épületek feltárása még folyik. A templom alapfalain belül oltárt és keresztet állítottak.

A Lipótmezei Országos Tébolyda (ma Országos Pszichiátriai és Neurológiai Intézet, röviden OPNI) I. Ferenc József 1857-es rendelete alapján épült, és 1868-tól működött. A világon az egyetlen olyan épület, amely építésétől 2007-es bezárásáig az alapítási céljának megfelelően a pszichiátriai betegek gyógyításával foglalkozott. Késő romantikus stílusban épült, de homlokzata a klasszikus szimmetria elvei szerint tagozódik. 1913-ban készült el a szecessziós stílusú kápolnája, melynek belső festése és üvegablakainak színe a beteg emberek nyugalalmát volt hivatott szolgálni. Az üvegablakok Róth Miksának a századelő világhírű üvegmozaik művészeinek alkotásai, Nagy Sándor tervei alapján. A kápolnát a 70-es években sárgára festették, és előadó teremmé alakították át. Restaurálása az OPNI bezárásáig folyt Bóna István, a Képzőművészeti Egyetem restaurátor tanszéke tanárának irányításával. Legutóbb 2009-ben sikerült ismét bemutatni a kápolnát az Európai Örökség Napok keretében, hatalmas érdeklődés mellett. Az épületet körülvevő parkot a korabeli kiváló kerttervező, Petz Ármin tervei alapján alakították ki. A hajdan volt szépség nyomait még fel lehet fedezni. Az intézet kertjében Erzsébet királyné két emlékfát ültetett, amelyek egyike még ma is látható. Egyesületünk egyik első megmozdulása volt, hogy 1990-ben ismét emlékfákat ültettünk Habsburg Ottó jelenlétében. Bezárása óta az intézmény sorsa bizonytalan.

A Szentföld zarándokhely befejezetlen épületegyüttese, amely a Heinrich István utca felől közelíthető meg, Bauhaus stílusban épült. Célja az volt, hogy a Szentföldre eljutni nem tudó keresztények itt is végig járassák a Szentföld legnevezetesebb helyeit. A ferences barátokat az építkezésről vitték el a szerzetes rendek 1951-es feloszlásakor. További jeles épület a Manréza, a jezsuita rend egykor nagyhírű lelkipályakörlatos központja, ahonnan 1951-es feloszlásukkor a szerzeteseket elűzték. Ma a határország központi intézménye működik itt. Közel van ide a Ferenc-halmi Szűz Mária kápolna a Budakeszi úton. A kápolna

1820-ban épült, a nem messze lévő pálos romok köveit felhasználva. Erzsébet királyné, aki budai tartózkodása idején a néhány éve lebontott, szintén közeli Kochmeister-villában lakott, e kápolnába járt imádkozni. A kápolna berendezése a második világháború idején elpusztult. Jelenleg nagyon elhanyagolt állapotban van.

A vezetes villák közé tartozik a Tárogató úti, Rajnai-villaként ismert, helyi védettséget élvező szecessziós, Jugend stílusú villa, ahol Fekete István író lakott a háború után, és amely a Jézus Szíve kápolnának is otthont ad. A ház falán emléktáblát helyeztek el Fekete István születésének 100. évfordulóján.

Két kórház is található itt, az egyik a ma is működő Szent Ferenc Kórház a Széher úton. A kórház a katolikus egyház kezelésében működik, 1937. augusztus 19-én Angelo Rotta apostoli nuncius szentelte fel, akinek neve a második világháború idején az üldözöttek mentésével összekapcsolódott. Itt dolgoznak ma ismét annak a Szent Ferenc Leányai rendnek az ápoló nővérei, akiket 1951-ben a szerzetesrendek feloszlásakor a Tárogató úti rendházukból eltávolítottak. A kórház bejárata előtt különleges szépségű Szent Ferenc szobor áll. A kórház valamikori gyümölcsös kertjében épült meg az egyházi kezelésben levő Árpádházi Szent Erzsébet Idősek Otthona, amely a jó építészeti elgondolásnak köszönhetően a nagysága ellenére beleillik a környezetbe. A másik kórház a Tárogató úti Budagyöngye kórház, amely sajnos már a múlté. A 20. század elején építették a Szent Ferenc Leányai ápoló rend részére. A háború alatt igen sok üldözöttet mentettek meg a nővérek. A háború után a rendet feloszlatták, a rendtagokat elűzték, az épület kezdetben párt kiképző intézet volt, majd a háborút követő nagy tüdőbaj-járvány idején tüdő kórházzá alakították. A TBC visszaszorulása után Pest megyei betegeket fogadó kórház lett belőle. Az elmúlt években külsőleg-belsőleg felújították, majd 2007 nyarán a kórházat megszüntették, az épületet rendkívüli gyorsasággal kiürítették, és most a sorsára vár.

A Tárogató út és Budenz út szögletében álló impozáns kétszárnyú épületet (jelenleg IBS, International Business School) 1908-ban Györgyi Géza tervei szerint a Kereskedők Segélyegyletének Menházaként építették. A két világháború között a nagyhírű Pajor szanatórium pihenőrészlege működött benne. 1944. december 24-én ide szállásolta be magát a szovjet vezérkar, Malinovszkij marsall vezetésével. A Rákosi

korszakban pártfőiskola lett, majd később szakszervezeti továbbképző központ. Jelenleg mint nemzetközi kereskedelmi ismereteket oktató felsőfokú tanintézet működik. Itt van az IBS színpad is, ahol esténként színvonalas színházi előadásokat tartanak neves színészek fellépésével.

A Pilisi Parkerdő Zrt. Budapesti Erdészetének új épülete a Budakeszi úton a pálos romok alatt fa és kő felhasználásával épült, amely a funkcionális építkezés jó példája. Különleges értéke a Selmecebányáról és Sopronból átmentett könyvtára.

A Budakeszi úton több fontos középület mellett található a Magyar Nemzeti Filmarchívum épülete. Itt őrzik a magyar filmművészet alkotásait, az elmúlt évtizedekben készült filmjeit.

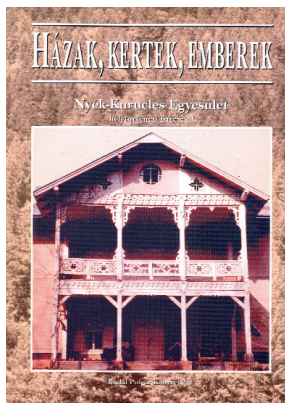
A Nyék-Kurucles Egyesület területének gazdag kulturális hagyományaival, műemlékeivel és természeti örökségével 2000-től minden évben részt vesz az Európai Örökség Napok rendezvényein. Ennek keretében mutattuk be az érdeklődőknek több alkalommal is az OPNI épületét, kertjét, valamint a restaurálás eredményét az OPNI Lipót-kápolnájának bemutatásával. A restaurálás érdekében többször rendeztünk jótékonyági hangversenyt az OPNI Pro Traditione et Evolutione alapítványával közösen. Hasonlóképpen, többször is nagy érdeklődés mellett rendeztünk szakavatott ismertetéssel sétát a Zsigmond-kori romkertben, például 2001-ben Horler Miklós vezetésével, majd 2008-ban a reneszánsz éve alkalmából. 2003-ban a buda-szentlőrinci pálos romok területét mutattuk be, ahol Bencze Zoltán, a Budapesti Történeti Múzeum középkori osztályának vezetője tartott előadást, 2007-ben a Pálosok éve alkalmából Oltay Péter számolt be a pálosokról és a Klastrompusztán végzett régészeti munkálatokról.

Nagy sikernek tekintjük, hogy jelentős önkormányzati és más támogatással sikerült létrehozni első helytörténeti könyvecskénket, amelynek címe: Házak, kertek, emberek... Folytatását tervezzük, de anyagi okok miatt halasztást szenved.

Mindezen tevékenység mellett egyesületünk a Márkus Emília villában a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár II. kerületi fiókjával ápolt jó kapcsolatnak köszönhetően számos irodalmi, történelmi, zenei programot vállal meg, általában aktuális évfordulók mentén, évente hat-nyolc alkalommal, igen szép érdeklődés mellett. Csak egy-egy példát kiragadva: a József Attila centenárium alkalmából 2005-ben Papp Zoltán színmű-

vész adott felejthetetlen estét a költőről, vendégünk volt Várkonyi Ágnes történész, aki kerületünk történetéről beszélt, Juhász Árpád geológus Évmilliók emlékei a Budai hegyekben címmel tartott előadást. 2006-ban Batthyány Lajos születésének 200. évfordulója alkalmából a mártír miniszterelnök életéről tartott előadást Tóth József. 2008-ban a reneszánsz éve alkalmából két előadás is elhangzott Mátyás királyról, 2010-ben Budapest ostromáról és az egyetemi zászlóaljról beszélt Sasvári Endre hadtörténész. A zenei eseményeket is évfordulóhoz kapcsolódóan rendezzük.

Egyesületünk tagjai lelkes önkéntes munkával igyekeznek azon, hogy az itt élőket megismertessék lakóhelyük múltjával, értékeivel. Ezzel is azt a célt szolgálva, hogy óvják értékeinket és erősödjön kötődésük szűkebb pátriájukhoz.

Az egyesület első helytörténeti kiadványának borítóján a nemrég lebontott Kochmeister-villa látható